

Oplysningstiden

"Der breder sig et vældigt lys over verden, især over de to frie nationer England og Holland, på hvis skuldre Europas affærer nu hviler. Hvis himlen snart sender os en fred, der står mål med de fremskridt, vi har gjort, vil der indtræde en vækst i viden og lærdom som aldrig før." Med dette begejstrede udsagn udtrykker den 3. jarl af Shaftesbury i 1706 den optimisme og fremskridtstro, der kendetegnede den periode, som man kalder oplysningstiden. Den krig, som Shaftesbury hentyder til med sit ønske om fred, er Den spanske Arvefølgekrig, der sluttede i 1713. De forrige århundreders krige var i høj grad båret af religiøse modsætningsforhold. Den blodigste af alle krigene, 30-årskrigen (1618-48), kostede op mod halvdelen af indbyggerne i det tyske område livet. Krigen sluttede i 1648 med Den Westfalske Fred. Karakteristisk for 1700-tallets krige op til revolutionskrigene i 1790'erne var imidlertid, at de i modsætning til krigene før og siden var forholdsvis ublodige og i meget ringere grad gik ud over civilbefolkningen. Dette bidrog til en optimistisk følelse af at leve i fredelige og mere humane tider.

IMMANUEL KANT

"Sapere aude! Hav mod til at betjene dig af din egen forstand!" Med denne berømte formulering i en artikel fra 1784 besvarede den tyske filosof Immanuel Kant spørgsmålet: Hvad er oplysning? Det oplyste menneske er karakteriseret ved dets personlige myndighed; Kant uddybede med disse ord: "Oplysning er menneskets udgang af dets selvforskyldte umyndighed. Umyndighed er mangelen på evne til at bruge sin forstand uden en andens ledelse. Selvforskyldt er denne umyndighed, når årsagen til den ikke ligger i forstandens mangler, men i manglende beslutsomhed og mod til at betjene sig af den uden en andens ledelse." Kants formuleringer sætter fingeren på to centrale punkter hos oplysningstidens tænkere: Troen på fornuften og forpligtelsen til at forholde sig kritisk over for autoriteterne.

Menneske og samfund

Enevælden var den dominerende styreform i 1700-tallet, bortset fra i England, Sverige og Holland. Adelen, som havde haft en afgørende position i samfundet, blev fra 1600-tallet gradvist frataget denne og mange af de dertil hørende privilegier af den stadig stærkere kongemagt. Kongerne

Fokus 2: Fra oplysningstid til imperialisme

søgte at legitimere deres position som konger "af Guds Nåde" gennem henvisninger til Bibelens Nye og Gamle testamente. Da de havde deres magt direkte fra Gud, var de ikke ansvarlige over for andre end Gud. Monarkens magt var absolut. I Danmark gennemførte den danske kong Frederik den 3. i 1660 et statskup og lod sig hylde som enevældig arvekonge. Kongeloven af 1665 gjorde den danske enevælde til den mest uindskrænkede enevælde i den kristne verden. Kongen stod over loven. Han kunne give og ophæve love efter forgodtbefindende, udnævne og afskedige embedsmænd, udskrive skatter og føre krig, som han ville. Sådan var det i hvert fald formelt. I praksis var kongens magtudøvelse afhængig af en række enkeltpersoner og grupper i samfundet.

Med den stærkt stigende verdenshandel og den økonomiske aktivitet i de europæiske samfund havde en ny samfundsgruppe, borgerskabet, for alvor meldt sig på banen. Borgerskabet var en stor og broget flok af alt fra storkøbmænd, bankierer, advokater, embedsmænd til småhandelsfolk. Mange af dem formåede i de gunstige tider i 1700-tallet at blive meget velhavende, men de var, bortset fra i England, helt uden for politisk indflydelse og uden de privilegier, som adel og gejstlighed fortsat havde. Borgerskabet var på den ene side godt tilfreds med de ordnede forhold, enevælden havde skabt i samfundene, og at adels magt var blevet reduceret. Men på den anden side var der i borgerskabet en stigende utilfredshed med de mange

restriktioner på den økonomiske virksomhed, der var styret af enevældens nationaløkonomiske tænkning, den såkaldte merkantilisme. Borgerskabet ønskede indflydelse på politikken, og de ønskede friere forhold for den økonomiske aktivitet i samfundet, fri handel og fri konkurrence. Oplysningsstidens tænkning er i høj grad dette nye borgerskabs tænkning.

1600-tallet havde prædikatet accept af de eksisterende hierarkiske samfundsforhold og af kirkens lære, herunder troen på menneskets medfødte syndighed og på at den enkeltes lykke først kunne realiseres i Guds rige. I 1700-tallet blev den tanke imidlertid stadig stærkere, at både mennesket og samfundet kunne forandres til det bedre. Med brug af den menneskelige forstand søgte flere at udforske og forandre såvel samfundet som den enkeltes liv. Jordisk lykke blev et legitimt mål for den enkelte, og man diskuterede, hvordan samfundet kunne indrettes retfærdigt og nyttigt for borgerne.

Begreber som menneskerettigheder og borgerrettigheder dukkede stadig hyppigere op. Og forestillingen om en samfundspagt mellem borgerne indbyrdes og mellem borgere og stat blev et omdrejningspunkt i mange skrifter. Grundideen var, at individerne oprindeligt havde levet i en helt fri "naturtilstand", men på grund af konflikter havde de besluttet at danne et samfund og udpege en øvrighed, der skulle sikre sikkerhed og fred.

I 1651 forsvarede den engelske filosof Thomas Hobbes enevælden, ikke som en gudgiven størrelse, men som

I Paris mødtes en stor del af den kulturelle elite til sammenkomster i Madame Geoffrins salon. På billedet ses bl.a. Rousseau, Diderot og Montesquieu lyttende til oplæsning af en tragedie af Voltaire. I midten af billedet markeres salonens åndelige frihed gennem placeringen af en buste af Voltaire selv.

en institution, der havde fået overdraget sine magtbeføjelser, sin suverænitæt, fra borgerne for at forhindre disse i at falde tilbage i en kaotisk naturtilstand. I denne tilstand var menneskelivet nemlig ifølge Hobbes "ensomt, fattigt, beskidt, dyrisk og kort".

En anden engelsk filosof, John Locke, antog i en afhandling fra 1690 tilsvarende, at individerne havde afgivet deres suverænitæt til en statsmagt, men i modsætning til Hobbes lagde han vægt på, at denne statsmagt var begrænset af en forfatning, der påbød, at statsmagtens eneste opgave var at varetage individernes sikkerhed og rettigheder. Locke blev en stor inspirationskilde for den senere politiske liberalisme.

Den tredje store tænker i denne række var Jean-Jacques Rousseau, der

i 1762 udgav sin bog *Samfundspagten*. Ifølge Rousseau bevarede samfundsborgerne deres fulde suverænitæt, ikke som individer, men som kollektiv. Staten stod ikke over folket, og den skulle styres af folkets "almenvilje". Ideelt set burde de større lande deles op i mindre enheder, således at folket kunne foretage politiske beslutninger gennem direkte demokratisk afstemning på stormøder eller ved folkeafstemninger. Rousseaus tanker vakte stor interesse, men blev naturligt nok ikke mødt med velvilje fra kongemagten. Derimod blev både Den Amerikanske og Den Franske Revolution stærkt inspireret af Rousseaus teorier om samfundspagten. Af betydningsfulde politiske tænkere kan endelig nævnes Montesquieu, der i 1748 udsendte sit berømte værk *Om lovenes ånd*. Montesquieu var

OPLYSNINGSTIDENS TÆNKERE

John Locke (1632-1704)

Engelsk erkendelsesfilosof og samfundsfilosof. Han var empirist, dvs. at han mente, at al viden stammer fra sanseerfaringer. Desuden hævdede han, at individerne er født frie og lige med nogle naturlige rettigheder, og at staten blot havde som opgave at sikre disse rettigheder. Locke inspirerede liberalismen og den amerikanske uafhængighedsbevægelse.

Adam Smith (1723-1790)

Skotsk økonomisk tænker. Smith arbejdede på at afklare, hvorledes nationerne gennem borgernes produktive arbejde kunne blive mere velhavende til gavn for deres borgere. Hans *Nationernes Velstand* fra 1776 er den økonomiske liberalismes "bibel".

Voltaire (1694-1778)

Voltaire, hvis egentlige navn var François Marie Arouet, var stærkt inspireret af den engelske empirisme. Han brugte sin skarpe og ofte satiriske pen i en livslang kamp for oplysningens idealer, især ytringsfrihed og tolerance, og han sloges for at verdslige værdier skulle dominere over religiøse.

Montesquieu (1689-1755)

Fransk retsfilosof. Montesquieu var dybt optaget af politisk teori. Han udgav *Om Lovenes Ånd*, hvori han bl.a. argumenterede for magtens tredeling: adskillelsen af den lovgivende, den udøvende og den dømmende magt.

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778)

Schweizisk-fransk filosof og forfatter. Han skrev centrale værker som *Samfundspagten* og *Émile*. Rousseau er formentlig oplysningstidens mest indflydelsesrige filosof. Hans værker gav afgørende inspiration for både liberale, radikale og socialistiske tænkere i eftertiden. Men han var også tidens mest omdiskuterede filosof. Hans fremhævelse af naturen på bekostning af den fornuftsbaseerede kultur brød tilsyneladende med en af oplysningstidens grundantagelser. Og hans radikalt demokratiske idealer bragte ham på kant med de tænkere, der som ideal havde et liberalt konstitutionelt monarki. Endelig var han som person meget mistænksom af natur, hvilket medførte, at han lå i evindeligt skænderi med stort set alle andre tænkere i samtiden.

En allegori over de opdragelsesprincipper, som Rousseau beskriver i *Émile*. Læremesteren holder i sin ene hånd en krakeleret tavle med den hidtil anvendte opdragelse, der bygger på disciplin og afstraffelse. I den anden hånd holder han med løs hånd en lænke, hvormed eleven under "et skin af frihed" blidt styres til at udvikle sig i overensstemmelse med naturens orden.

opmærksom på, at forhold som klima og landbrugsforhold spiller afgørende ind på menneskers adfærd og deres styreformer. Han var dog overbevist om, at den bedste styreform af alle kunne ses i England, hvor statsmagten var opdelt i tre uafhængige dele: den lovgivende, den udøvende og den dømmende magt. Gennem balancen mellem disse tre statsmagter ville befolkningen opnå den størst mulige økonomiske og politiske frihed.

Sammenfattende kan man i grove træk sige, at inspirationen til oplysningsfilosofien kom fra Storbritannien, fra den engelske empirisme og den engelske styreform. Siden gled initiativet over til Frankrig, som blev oplysningsfilosofiens kerneland. Amerikanske tænkere og politikere blev efterfølgende inspireret af franskmændene og gennemførte Den Amerikanske Revolution. Denne realisering af oplysningstankerne i praksis virkede tilbage på Europa og inspirerede det tankesæt, der lå bag Den Franske Revolution.

~~Straf og børneopdragelse~~

~~Oplysningstidens tænkning var ikke præget af spekulativ, abstrakt filosofi. Den var derimod i høj grad orienteret mod kritik og reform af mennesker, samfundsinstitutioner og trossystemer. 1600-tallet havde været præget af anvendelsen af stadig mere udspekulerede torturformer og en udbredt brug af dødsstraf. I 1700-tallet vendte billedet imidlertid langsomt hen imod udviklingen af en mere human straffemagt. Italieneren Beccaria udgav i 1764~~

DEI DELITTI E DELLE PENE

EDIZIONE SESTA

Di nuovo corretta ed accresciuta

(C)

*In rebus quibuscumque difficilioribus non
expectandum, ut quis simul & sentiat & me-
rit, sed praeparatione sensus est, ut per gra-
dus maturecant Dacon Serini fidelis xlv*

MDCCCLXVI.

Titelblad og planche fra Beccarias "Om Forbrydelse og Straf". På billedet ses nogle af de torturredskaber, Beccaria ville afskaffe.

Oplysningen

Kulturen er sjældent pedantisk. Det ligger ikke til den at gå op i små og ubetydelige detaljer. Det gælder især for de kulturelle fænomener, der kommer til at vandre hen over forskellige tidsaldre. Således tager fx renæssancen sig ud som noget ret homogent, når vi i dag skal karakterisere den, selv om den i sin fødselsperiode var alt andet end en homogen størrelse. Noget lignende gør sig i højeste grad gældende for Oplysningen. Vi taler om Oplysningen og oplysningstiden. Og det gør vi, som om fænomenet er eller var ret så ensartet. Det var det ikke. I tid strækker det sig vel fra omkring 1750 til 1800. Geografisk var centrum Frankrig og Skotland og så i mere og mere fortyndet udgave Tyskland, Nordeuropa og Østeuropa. Midt i perioden dannes USA, der selv kommer til at bidrage til oplysningsfænomenet. Så der var en tidsmæssig spredning på omkring 50 år og en stor geografisk og kulturel spredning, der også gjorde sig gældende for den fremherskende religion: katolicisme og reformerthed.

Hvad er Oplysning?

en Afhandling

af

Immanuel Kant

Professor i Philosophien i Königsberg.

• Oversættelse

København,

Trykt hos Paul Hermann Hæste,

1797.

DEN MODERATE OG DEN RADIKALE

Selve fænomenet, som vi nu i dag homogeniserer til Oplysningen, var imidlertid yderst sammensat, og der var ikke mange af de ledende skikkelser, som kunne være i stue sammen. I dag er det ved at være standardmening, at man kan skelne mellem en moderat og en radikal oplysning, hvor et af kendetegnene for den moderate var, at den ikke ønskede nogen politisk revolution, ligesom den nok var skeptisk over for religion, men ikke programmatisk ateistisk. Den radikale oplysning var det modsatte på begge punkter: ateistisk, med indbygget ønske om at afskaffe al religion og dens institutioner, samt demokratisk-revolutionær.

*Tænk selv! Oplysningens slogan spidsformuleres af Kant:
'Sapere aude! Hav mod til at bruge din egen forstand!'
Den tyske originaltekst stod i Berlinische Monatsschrift, 1784.*

1700-tallet - sort på hvidt
(2012)

*Frederik den Store i Voltaires studerekammer.
Kobberstik af Bagnoy efter maleri af N.A. Mansiau.*

EN NY INDSTILLING TIL LIVET

Men hvad var så oplysning, når vi nu hurtigt skal karakterisere fænomenet og vender kikkerten om, så vi ikke lader os blænde af de alt for mange detaljer?

Oplysning var og er andet end information. Information er som regel fremlæggelse af viden om dette og hint afgrænsede vidensområde. Men oplysning var ikke primært vidensophobning. Den var et forsøg på at ændre menneskers indstilling til livet og en hjælper til at forandre menneskenes livsførelse.

*'Jeg vil bekæmpe
dine meninger,
men jeg vil dø
for din ret til
at have dem.'*

VOLTAIRE

Voltaire, maleri af Catherine Lusurier, Versailles.

Ændringer og forandringer er altid ændringer og forandringer i forhold til noget forud givet. Det vel nok mest gennemgående træk, som blev gennemført, var opgøret med en kultur, som endnu kun i det små – hvad angår menneskelivets forklaringer, opgaver og meningsfuldheder – havde gennemført en sekularisering, skønt den så småt var påbegyndt efter reformationen. Nu i Oplysningen slår sekularisering for alvor igennem. Hvad er sekularisering? Det er det forhold, at forklaringer på fænomener og problemer afkobles en religiøs dimension. I omkring et lille århundrede havde naturfilosofien gennemført dette træk, som vi ser hos Descartes og Newton. Det blev nu generaliseret til stort set det hele: politik, økonomi, moral, æstetik, psykologi. Og samtidig gjaldt hos oplyserne – for lad os lige slå fast: De var aldrig et flertal af befolkningen – at arvesynd og religiøst forsyn forsvandt som meningsfulde referencer for bestemmelser og forklaringer. I dag, hvor arvesynden ikke spiller nogen større rolle – ikke engang hos præster – kan det synes underligt, at den skulle have så stor en betydning. Men så længe den var, om man så må sige, kulturelt bevaret i sin oprindelige form, havde den en meget omfattende effekt, idet den lige præcist stoppede de tanker om menneskelivets radikale og positive overladthed til menneskene selv, som er det mest karakteristiske træk overhovedet ved Oplysningen. Livet var overladt til menneskene, og de besad evnerne og forudsætningerne for at bemestre det.

HISTORIEN AFSLØRET

Det var en række forestillinger og ideer, som blev udtrykt på en mere eller mindre klar og effektiv måde:

Der var ideen om, at menneskelivet – nu frigjort fra arvesyndens greb – kunne indrettes med en stadig større fuldkommenhed og perfektion. Ja, mennesket var ligefrem et væsen – det eneste på jorden – som indbygget i sin tilstand besad evnen til ikke bare forbedring, men perfektion, når fordomme, vilkårlig autoritet og traditionstygde blev fjernet. Der blev nu talt om perfektion i moral, i politiske forhold (tendensen mod demokrati), i vaner generelt og i øvrigt alt mellem himmel og jord.

Der var ideen om, at historiens hemmelighed var afsløret. Hidtil havde historien været enten en gåde eller noget, der kun kunne gives mening ud fra en eller anden guddommelig forsynstanke. Nu mente man i den nye økonomiske videnskab at have afsløret, hvad der egentlig var op og ned: historien udviklede sig på grund af skiftende former for livtag med naturen. Det var måden, hvorpå naturen blev behersket, som var historiens drivkraft og den faktor, der skabte orden i historien.

KANT OG VESTENS KILDER

Filosoffen Kant er blevet kendt for at have formuleret et svar på, hvad oplysning egentlig gik ud på. Han sagde, at oplysning er menneskets udgang af dets selvforskyldte umyndighed. Umyndighed er fraværet af mod og vilje til at bruge sin egen forstand uden noget andets ledelse (som jo var autoritet, tradition eller religion).

Mange af Oplysningens ideer vandt indpas i Menneskerettighedserklæringerne, som blev formuleret i USA i 1776 og i Paris i 1789. Her blev der for første gang formuleret, ikke rettigheder til nogen – det har man kendt siden Adam og Eva – men almene menneskerettigheder, der i princippet skulle gælde lige for alle. Det vil sige lighed i forhold til loven uafhængig af stand, køn og til dels race (urbefolkningen såvel som slaver var ikke omfattet af den amerikanske erklæring). Selve det forhold, at mennesker på legitim basis kunne give hinanden (og i princippet alle) rettigheder, var den næringskilde, som oplysningstænkningen skabte.

Det, vi i dag kalder Vesten, har utvivlsomt mange kilder og stationer. Oplysningen var måske den vigtigste.

Hans-Jørgen Schanz

Kilder

1. © François Voltaire (1694-1778): Tolerance

Voltaire var oplysningstidens skarpeste kritiker af det, han opfattede som den katolske kirkes misbrug af sin åndelige magt til at slavebinde befolkningen i formørket overtro. Han blev en varm fortaler for oplysning og tolerance. Teksten er fra Filosofisk Lommeleksikon, 1764.

Tolerance

Hvad er Tolerance? Det er Menneskehedens Arvelod. Vi er alle æltede af Svagheder og Vildfarelser; lad os gensidigt tilgive hverandre vore Dumheder, det er Naturens første Lov.

Lad på Børsen i Amsterdam og London, eller Surat og Bassora, Zarathushtra-Tilhængerene, Hindustanerne, Jøden, Muhamedanerne, den kinesiske Gudsdyrker, Brahmadyrkeren, den Græskkatolske, den Romerskkatolske, Protestanten og Kvækeren omgaas sammen; de hæver ikke Daggerten mod hverandre for at hverve Sjæle til deres Religion. Hvorfor har vi da slagtet hinanden næsten uafbrudt siden det første Koncil i Nikæa? (...)

I afsindige, der aldrig har kunnet yde den Gud der har skabt jer en ren Kultus! I elendige der aldrig har kunnet lade jer belære af Noachidernes, de dannede Kineseres, Farseernes og alle Vismændenes Eksempel! I Uhyrer, der har Brug for overtroiske Meninger ligesom en Ravnekrås føler Trang til Ådsler! Man har alt sagt jer det, og man kan kun gentage det: Hvis I har to Religioner i jert Land, vil de søge at skære Halsen over på hinanden; hvis I har trediv, vil de leve i Fred. Se på Stortyrken: Han regerer Zarathushtra-tilbedere, Hindustanere, Græskkatolske, Nestorianere og Romerskkatolske. Den første der vil opvække Tumult, bliver brændt, og alle er fredelige.

Af alle Religionerne er den kristne utvivlsomt den der kan indgyde mest Tolerance, skønt de Kristne hidindtil har været de mest intolerante Mennesker af alle (...) Denne forfærdelige Uenighed, der nu har varet så mange Århundreder, er en meget slående Lektion i at vi gensidigt bør tilgive hverandre vore Vildfarelser: Uenigheden er Menneskeslægtens store Onde, og Tolerancen er det eneste Middel herimod.

Kilder

2. © Jacques-Benigne Bossuet: Om det guddommelige monarki

Bossuet (1627-1704) var hofprædikant og privatlærer for den senere kong Ludvig den 14. I sit skrift søger han at begrunde enevælden.

Det er derfor til statens bedste, at al magt er samlet hos én person. Hvis det var anderledes, betyder det, at staten bliver delt, at den offentlige ro og orden bliver ødelagt, og at man får to herskere, hvilket går imod evangeliet: "Intet menneske kan tjene to herskere".

Fyrsten er – med de forpligtelser han er pålagt – folkets fader, og på grund af sin storhed står han højt over særinteresser. Endvidere ligger al hans storhed og hans naturlige interesse i folkets bevarelse, for hvis der ikke fandtes et folk, ville han ikke længere være fyrste. Intet kan derfor være bedre end at give ham statsmagten, idet han har den største interesse i at bevare staten og dens storhed (...)

Gud er uendelig, Gud er alt. Fyrsten anses i sin fyrstelige egenskab ikke for en privatperson, men en offentlig person, hvori hele staten og folkets vilje er indeholdt. Ligesom fuldkommenhed og kraft er sammensmeltet i Gud, således er borgernes magt sammensmeltet i prinsens person. Hvilken storhed det er for et menneske at indeholde så meget!

3. © Denis Diderot: Et brev om kritik af religionen (1771)

Diderot (1713-84) var hovedredaktør på Encyklopædien og beskriver i dette brev til en ven oplysningsbevægelsens kamp mod den religiøse overtro.

Hvert århundrede har sit åndelige særpræg. Vort synes at være frihedens. De første angreb på overtroen var voldsomme og umættelige. Når mennesker på en eller anden måde én gang gør udfald mod religionens forsvarsværker, det stærkeste og mest respekterede, der findes, så er det umuligt at stoppe det. Når mennesket først har vendt det truende blik imod den himmelske majestæt, undlader det heller ikke at rette det imod den jordiske magt. Det reb, som holder menneskeheden tilbage, er slået af to tråde. Den ene kan ikke bryde, uden at den anden også giver efter.

Kilder

4. © Jean-Jacques Rousseau: Samfundspagten (1762)

Rousseaus værker udfordrede samtiden, og især Samfundspagten har siden fungeret som inspirationskilde for så forskellige politiske ideologier som konservatisme, liberalisme og socialisme. Rousseaus værker er ofte komplicerede og mangetydige. Blot at karakterisere Rousseau som den filosof, der prædiker "tilbage til naturen", er, som det følgende uddrag vil vise, at give et alt for forenklet billede af hans tænkning.

Mennesket er født frit, og overalt er det i lænker. Den der tror sig herre over andre, er ikke mindre slave end disse. Hvordan er denne forandring sket? Jeg ved det ikke. Hvad kan gøre den legitim? Jeg tror jeg kan besvare dette spørgsmål.

Hvis jeg kun betragtede styrken og den virkning, den har, ville jeg sige: så længe et folk er tvunget til at adlyde, og det adlyder, handler det ret; så snart det kan kaste åget af sig og gør det, handler det endnu mere ret; thi når folket genvinder sin frihed ved hjælp af den samme ret, som røvede den fra det, så er folket enten berettiget til at generhverve friheden, eller også har man ikke været berettiget til at tage den fra det. Men den samfundsmæssige orden er en hellig ret, der tjener som basis for alle andre. Denne ret stammer imidlertid ikke fra naturen; følgelig eksisterer den på grundlag af overenskomster. Det drejer sig altså om at finde ud af, hvad disse overenskomster er. Først kommer jeg dertil, skal jeg underbygge de påstande, jeg netop har fremsat (...)

Jeg forestiller mig menneskene nået til det punkt, hvor de hindringer, som står i vejen for deres selvopholdelse i naturtilstanden, ved deres modstand sejrer over de kræfter, som hvert individ kan bruge til at opretholde sig med i denne tilstand. Da kan denne primitive tilstand ikke længere vare ved, og menneskeheden ville gå under, hvis den ikke forandrede sin væremåde (...)

"Hvordan finde frem til en sammenslutningsform, som med hele den fælles styrke forsvarer og beskytter hver enkelt associeret person og ejendom, og hvor enhver, når han forener sig med alle, alligevel kun adlyder sig selv og forbliver lige så fri som før?" Dette er det fundamentale problem, som samfundskontrakten giver løsningen på (...)

Fjerner man altså alt uvæsentligt fra samfundspagten, vil man se den reduceret til følgende ordlyd: Enhver af os lægger i fællesskab sin person og hele sin magt under almenviljens øverste ledelse; og vi optager ethvert medlem i fællesskabet som en uadskillelig del af helheden.

I stedet for hver kontrahents enkeltperson skaber denne sammenslutningshandling et juridisk og kollektivt legeme, bestående af lige så mange medlemmer som forsamlingen har stemmer, idet den netop ved denne handling får sin enhed, sit fælles *jeg*, sit liv og sin vilje. Denne offentlige person, som således dannes ved unionen af alle andre, kaldtes tidligere *bystat*, og hedder nu *republik* eller *politisk legeme*, den kaldes af sine medlemmer *stat*, når den er passiv, *suveræn*, når den er aktiv, *magt*, når man sammenligner den med andre lignende.

Med hensyn til medlemmerne tager disse i fællesskab navnet *folk*, og de kalder sig hver især *statsborgere* som parthavere i suverænitets autoritet og *undersætter* som underlagt statens love. Men disse udtryk sammenblandes ofte og forveksles det ene med det andet; det er nok at kunne skelne dem fra hinanden, når de bruges med fuldstændig præcision (...)

Overgangen fra naturtilstanden til det borgerlige samfund skaber en meget bemærkelsesværdig forandring hos mennesket, idet man i dets adfærd erstatter instinkt med retfærdighed og giver dets handlinger den moralitet, de ikke havde før. Det er først, når pligtens stemme afløser de fysiske drifter og retten til lyster, at mennesket, som indtil da ikke har taget andre end sig selv i betragtning, ser sig nødsaget til at handle efter andre principper og rådføre sig med sin fornuft frem for at følge sine tilbøjeligheder. Skønt mennesket i denne tilstand berøver sig selv adskillige fordele, som det har fra naturens hånd, får det endnu større til gengæld, dets evner udfoldes og udvikles, dets idéverden udvides, dets følelsesliv forædles, hele dets sjæl løftes op til et punkt, hvor det – hvis vildfarelserne ved denne nye situation ikke ofte fik det længere ned end til det punkt, hvorfra det er udgået – uden ophold burde prise det lykkelige øjeblik, hvor mennesket for altid blev revet ud af denne tilstand; hvor det fra at være et stupidt og indskrænket dyr blev gjort til et intelligent væsen og et menneske.